

УДК 343.1

О.В. Єні, канд. юрид. наук, Національна академія прокуратури України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Ключові слова: обвинувачення, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, кримінальна процесуальна форма, диспозитивність

Наріжним каменем кримінально-процесуальної діяльності є категорія «обвинувачення». Як зазначається, обвинувачення фактично сприяло виникненню кримінального судочинства [1, с.116]. Саме це фундаментальне поняття призвело до появи інших явищ, термінів, взаємозв'язків між явищами та поняттями. Зокрема, сучасна кримінальна процесуальна форма передбачає існування публічної та приватної форми обвинувачення, донедавна існувала ще й приватно-публічна форма.

Науковому дослідженню поняття та сутності обвинувачення присвячені праці таких радянських та сучасних вітчизняних вчених, як Н.С. Алексєєв, П.М. Давидов, В.Г. Даєв, В.В. Дорошков, В.С. Зеленецький, П.С. Елькінд, А.Л. Рівлін, І.В. Рогатюк, М.С. Строгович, В.М. Юрчишин, Ф.Н. Фаткуллін та інших. Приватне ж обвинувачення стало предметом дослідження І.М. Гальперіна, К.Ф. Гуценка, С.І. Катькало, О.Б. Комарницької, О.М. Костовської, В.З. Лукашевича, Н.В. Малярчука, С.І. Перепелиці, Д.О. Савицького та деяких інших вчених.

Законодавча регламентація кримінального провадження у формі приватного обвинувачення здійснена шляхом трансформації норм, які регулювали інститути приватного та приватно-публічного обвинувачення, із перенесенням їх у якісно нову площину ре-

гулювання. Хоча у КПК України використано саме термін «приватного обвинувачення», але істотність новацій призвела до цікавої думки, що запропонований законодавцем порядок фактично відродив приватно-публічне провадження, що здійснюється в публічному порядку [2, с.182]. Дійсно, за КПК України 2012 року сама сутність категорії «приватного обвинувачення» зазнала важливих, і, в чомусь, навіть революційних змін. З одного боку, у кримінальному процесуальному законі наразі посилені засади диспозитивності сторін, адже значно збільшено перелік кримінальних правопорушень, у яких, за певних умов, потерпілий може ініціювати як початок, так і завершення кримінального провадження без відповідних наслідків для винної особи. З іншого боку, держава, піклуючись про потерпілого, про якнайбільш повну реалізацію його прав та інтересів, у разі його бажання розпочати кримінальне провадження та притягнути винного до відповідальності не залишає потерпілого наодинці зі своїми проблемами, оскільки покладає на відповідні державні органи обов'язок здійснити швидке, повне та неупереджене розслідування та судовий розгляд цього провадження. Такий підхід законодавця свідчить, як видається на сьогодні, про прогресивність оновленої моделі кримінального судочинства в нашій державі.

Зазначені новели законодавства, а також недостатність висвітлення у науковій літературі питань, пов'язаних із сучасним регулюванням приватного обвинувачення, спонукають до поглибленого та ретельного дослідження цієї тематики. Отже, метою даної статті є виявлення особливостей законодавчого регулювання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за сучасним кримінальним процесуальним законодавством України.

Як випливає з ч.1 ст.477 КПК України, кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором

лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких надалі передбачений цією ж статтею. Отже, на відміну від попереднього КПК України, законодавець наразі надав легальне визначення поняття «кримінального провадження у формі приватного обвинувачення». Водночас наведена дефініція не повною мірою охоплює всі сторони приватного обвинувачення.

Так, у наданому вище визначенні відбито одну з головних властивостей цього виду провадження – необхідність волевиявлення потерпілого від конкретно-визначеної категорії злочинів, на подальшу реалізацію кримінального провадження кримінально-процесуальними засобами. Отже, обов'язковою умовою ініціації провадження, як і раніше, є наявність заяви потерпілого про кримінальне правопорушення. Проте, на відміну від попереднього порядку, наслідком подання заяви є початок досудового розслідування слідчим, прокурором (нагадаємо, раніше відразу розпочинався судовий розгляд, без залучення представників державного обвинувачення). На сьогодні за власної ініціативи слідчого, прокурора кримінальне провадження вказаної форми не може бути розпочате навіть за умови встановленого факту правопорушення та наявності відповідних фактичних даних (доказів).

Але провадження у формі приватного обвинувачення не вичерпується лише цим. Мова йде про наступне. У суді будь-яке кримінальне провадження, де є потерпілий, незалежно від належності до переліку пунктів 1–3 ч.1 ст.477 КПК України, може набути статусу приватного – якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення (ч.5 ст.340 КПК України). Як зазначає І.В. Рогатюк, ведучи мову про право потерпілого та його представника вимагати продовження судового розгляду та підтримання обвинувачення, в цьому положенні чітко видно принцип диспозитив-

ності українського кримінального процесу, оскільки урівнюється положення публічного і приватного обвинувача [3, с.59]. До речі, слід вказати, що такий перехід функції обвинувачення безпосередньо до потерпілого відмічений російськими вченими як позитивний факт, оскільки у російській доктрині це питання становить собою не вирішену дотепер практичну та наукову проблему [4, с.26].

Таким чином, поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, надане у ст.477 КПК України, фактично є неповним, оскільки не враховує потенційну можливість кожного кримінального провадження, де є потерпілий, перейти у площину приватного обвинувачення. Це дає привід стверджувати, що законодавче регулювання зазначеного інституту повинно охоплювати два напрями:

а) здійснення досудового розслідування та судового розгляду щодо окремо визначеного переліку кримінальних правопорушень, віднесених до категорії «приватного обвинувачення»;

б) здійснення судового розгляду кримінальних проваджень, які набули статусу приватного обвинувачення вже у суді в силу попередньої відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення за умови згоди потерпілого в подальшому підтримувати обвинувачення самому.

Запропонований підхід узгоджується з висновком В.М. Юрчишина, який, досліджуючи категорію «обвинувачення», поділяє загальнопроцесуальну функцію обвинувачення, що виконується прокурором, на дві самостійні взаємопов'язані частини: досудову (початкову) і судову (остаточну) [5, с.92]. Такий же підхід можна перенести і у площину приватного обвинувачення, окремо зазначивши, що функція обвинувачення в ньому у суді може виконуватися потерпілим самостійно.

При дослідженні інституту провадження у формі приватного обвинувачення слід погодитися з позицією тих вчених, які відносять його до проявів диференціації кримінальної

процесуальної форми за критерієм ступеня суспільної небезпеки злочину і тяжкості міри покарання [6, с.244; 7, с.104], а також: факту завдання шкоди конкретній особі та можливості примирення між обвинуваченим і потерпілим (матеріально-правовий критерій), ініціатора кримінального переслідування та особливостей процесуальної форми здійснення його діяльності (процесуальний (формальний) критерій) [8, с.6].

Іншою новелою законодавства є, як вже зазначено вище, істотне розширення переліку кримінальних правопорушень, провадження у яких здійснюється у такій формі. У науковому середовищі є як прихильники [1, с.117; 8, с.7; 9, с.176; 10, с.81], так і критики [11, с.71] такого кроку законодавця. До того ж, при дослідженні цієї проблематики деякі вчені [12, с.347] дійшли висновку про доцільність розміщення переліку злочинів приватного обвинувачення в іншому законодавчому акті – КК України.

Досудове розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення здійснюється лише щодо кримінальних правопорушень, перелічених у пункті 1 ч.1 ст.477 КПК України, а також щодо вказаних у пунктах 2–3 ч.1 цієї статті за наявності відповідного взаємозв'язку між особою потерпілого, особою правопорушника та вчиненим правопорушенням.

Як впливає із наведеної норми, кримінальні правопорушення, провадження у яких може здійснюватися у формі приватного обвинувачення, фактично розподілені у три групи, щодо кожної з яких законодавцем визначені відповідні умови застосування такої форми (із певними винятками).

До першої групи таких правопорушень (ми назвемо її безумовною) належать наступні склади: ч.1 ст.122, ст.125, ч.1 ст.126, ч.1 ст.129, ст.132, ч.1 ст.133, ч.1 ст.135, ч.1 ст.136, ч.1 ст.139, ч.1 ст.142, ст.145, ч.1 ст.152, ст.154, ч.1 ст.161, ч.1 ст.162, ч.1 ст.163, ч.1 ст.164, ч.1 ст.165, ч.1 ст.168, ч.1 ст.176, ч.1 ст.177, ст.180, ст.182, ч.1 ст.194,

ст.195, ст.197, ст.203-1, ч.1 ст.206, ст.219, ст.229, ст.231, ст.232, ст.232-1, ст.232-2, ч.1 ст.355, ст.356, ч.1 ст.361, ч.1 ст.362, ст.364-1, ст.365-1, ст.365-2 КК України. За загальним правилом, провадження щодо всіх наведених складів кримінальних правопорушень повинно здійснюватися саме у формі приватного обвинувачення. Лише щодо окремих з них законодавцем передбачені додаткові умови, за яких провадження здійснюється у цій формі. Такими винятками є три склади: 1) ст.356 КК України – у разі вчинення особою дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника; 2) ст.219 КК України – щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам; 3) ст.232-1 КК України – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб.

Як вважає С.І. Перепелиця, законодавець передбачив, що у випадку вчинення вказаних злочинів потерпілий сам здатен оцінити розмір та можливість виправлення завданої йому шкоди, що і втілюється в наданні йому диспозитивного за своїм характером права подати слідчому або прокурору відповідну заяву, без якої провадження не буде розпочато [9, с.175].

До другої групи таких правопорушень (назвемо її умовно-подружньою) належать наступні склади: ч.2 ст.122, ч.2 ст.126, ст.128, ч.1 ст.130, ч.1 ст.146, ч.2 ст.152, ч.1 ст.153, ч.1 ст.286, ч.1 ст.296, ч.2 ст.361, ч.2 ст.362 КК України. Щодо злочинів з цієї групи кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення лише в тому разі, якщо потерпілою особою є дружина (чоловік) правопорушника. Законом ця умова сформульована дещо інакше: «якщо правопорушення вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого». Але, на нашу думку, незважаючи на певну синонімічність, можливо, ідентичність даних формулювань, більш правильно було б виходити не з особи правопорушника, а саме з особи потерпілого, так як саме від ініціативи потерпілого зале-

жатиме факт відсутності чи, навпаки, появи відповідного кримінального провадження. Варто відмітити, що в даній групі також є виняток, щодо якого, окрім загальної умови наявності вказаного родинного зв'язку, ставляться ще й інші умови, а саме: за ст.126 КК України (побої і мордування) застосування приватної форми обвинувачення неможливе, якщо такі дії вчинені групою осіб. Ця вимога, фактично, є логічним висновком з попередньої умови – вчинення злочину одним із подружжя щодо іншого.

До третьої групи таких правопорушень (назвемо її умовно-родинно-трудовою) належать наступні склади кримінальних правопорушень: статті 185, 186, 189, 190, 191, 192, ч.1 або 2 ст.289, ст.357 КК України. Щодо злочинів з цієї групи кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення лише в тому разі, якщо потерпілою особою є дружина (чоловік) правопорушника, інший близький родич чи член сім'ї правопорушника, або ж особа, яка найняла правопорушника, якщо правопорушенням завдано шкоду виключно його власності. Винятками, які унеможливають застосування приватної форми обвинувачення у вказаних випадках, є:

- вчинення злочину організованою групою (вимога щодо статей 185, 186, 189, 190, 191 КК України);
- вчинення злочину, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи (щодо ст.189 КК України);
- вчинення злочину, шкода від якого завдана державним інтересам (щодо ст.191 КК України).

Критерієм належності зазначених складів кримінальних правопорушень (з усіх трьох груп) до категорії «приватного обвинувачення» є те, що вони завдають шкоди переважно приватним інтересам особи, і лише потерпілий від відповідних злочинів здатен самотійно визначитися з тим, як він бажає захистити свої порушені інтереси – за допомогою кримінально-процесуальних заходів чи без

них, і чи прагне притягнення до кримінальної відповідальності близької йому людини (чи працівника). Як зазначає О.В. Шпотаківська, особисті інтереси відображають потреби окремих учасників процесу в охороні процесуальних і матеріальних прав у зв'язку з залученням у кримінальне судочинство [13, с.8]. Тому за відсутності ознак родинного зв'язку чи факту трудових відносин кримінальне провадження щодо злочинів, перелічених в пунктах 2–3 ч.1 ст.477 КПК України, здійснюється за загальними правилами провадження досудового розслідування.

Також провадження здійснюється за загальними нормами, якщо потерпілому від злочину з перелічених груп особа правопорушника невідома. У разі, коли в ході розслідування буде встановлено, що правопорушником є чоловік (дружина) потерпілого (для кримінальних правопорушень з другої групи), чи чоловік (дружина), інший близький родич чи член сім'ї потерпілого, чи особа, яка щодо потерпілого була найманим працівником (для кримінальних правопорушень з третьої групи), важливою умовою подальшого провадження досудового розслідування, на мою думку, є подача потерпілим ще однієї заяви про вчинене правопорушення вже безпосередньо щодо такої особи. Це свідчитиме про дійсні наміри потерпілого довести кримінальне провадження до логічного завершення в суді.

Особливістю провадження у формі приватного обвинувачення є й унікальність однієї з форм його закінчення. Так, відмова потерпілого (чи його представника) від обвинувачення є безумовною підставою для закриття провадження, яке закривається на підставі п.7 ч.1 ст.284 КПК України. Якщо відмова відбулася під час досудового розслідування, рішення про закриття провадження приймає прокурор, якщо під час судового розгляду – суд.

Підсумовуючи викладене вище, слід констатувати, що інститут приватного обвинувачення зазнав досить радикальних змін, що

й визначає його особливості на сучасному етапі розвитку кримінального процесуально-го законодавства України: збільшення переліку складів кримінальних правопорушень, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення; встановлення нових умов застосування такої форми обвинувачення (зокрема, наявності відповідного взаємозв'язку між особою потерпілого, особою правопорушника та вчиненим правопорушенням); у разі ініціації потерпілим такого провадження – подальше застосування загального порядку кримінального провадження; унікальність однієї із форм закриття провадження в разі відмови потерпілого від обвинувачення.

З огляду на такі новації законодавства та відсутність усталеної і тривалої судової практики, подальше наукове дослідження та опрацювання зазначених питань видається перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрчишин В. Обвинувачення та умирювання за кримінальним процесом України / Василь Юрчишин // Реформування органів прокуратури України: проблеми і перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (2-3 жовтня 2006 року). – К. : Акад. прокуратури України, 2006. – С. 116–117.
2. Перепелиця С. І. Правова природа кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та її регламентація за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / С. І. Перепелиця // Право і безпека. – 2012. – № 4. – С. 180–185.
3. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : моногр. / І. В. Рогатюк. – К. : Атіка, 2006. – 159 с.
4. Ковтун Н. Н. УПК Российской Федерации и УПК Украины: pro et contra в контексте сравнительно-правового анализа / Н. Н. Ковтун // Уголовное судопроизводство. – 2013. – № 1. – С. 23–31.
5. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України / Василь Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6. – С. 89–97.
6. Трофименко В. М. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України / В. М. Трофименко // Вісник Акад. правових наук України. – 2012. – № 3. – С. 242–250.
7. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве / М. Л. Якуб. – М. : Юрид. лит., 1981. – 144 с.
8. Малярчук Н. В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н. В. Малярчук. – К., 2010. – 20 с.
9. Перепелиця С. І. До питання збільшення кількості складів злочинів, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, за проектом нового Кримінального процесуального кодексу України / С. І. Перепелиця // Право і безпека. – 2012. – № 1. – С. 172–176.
10. Коваль П. Новий КПК України – крок до європейських стандартів / Петро Коваль // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6. – С. 80–88.
11. Стратонов В. М. Окремі проблеми Кримінального процесуального кодексу України / Стратонов В. М., Літвін В. В. // Науковий вісник Херсонськ. держ. ун-ту. Сер.: Юридичні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 70–72.
12. Лукашкина Т. В. Уголовное производство как сфера защиты публичных и частных интересов / Т. В. Лукашкина // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матер. міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.). Т. 2. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 346–348.

13. Шпотаківська О. В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 | «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. В. Шпотаківська. – К., 2005. – 18 с.

Єні О. В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / О. В. Єні // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 134–139 [Електронний ресурс].

Досліджено поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним законодавством України. Зроблено висновок про неповноту наданого визначення. Проаналізовано перелік кримінальних правопорушень приватної форми обвинувачення, запропоновано їх поділ на окремі групи.

Єні Е.В. Некоторые аспекты уголовного производства в форме частного обвинения

Исследовано понятие уголовного производства в форме частного обвинения по новому уголовному процессуальному законодательству Украины. Сделан вывод о неполноте предложенного определения. Проанализирован перечень уголовных правонарушений частной формы обвинения, предложено их разделение на отдельные группы.

Yeni O.V. Some Aspects of the Criminal Proceedings in the Form of Private Prosecution

A concept of criminal proceedings in the form of private prosecution on the new criminal procedural legislation of Ukraine is investigated. A conclusion about incompleteness of given determination is done. A list of criminal offences of private form of prosecution is analyzed, their dividing into separate groups is offered.

Форум права Форум